

QUY HOẠCH, THIẾT KẾ CÔNG TRÌNH NGHỆ THUẬT CÔNG CỘNG VÀ ĐIỂM NHẤN CẢNH QUAN: BÀI HỌC QUỐC TẾ VÀ XU HƯỚNG PHÁT TRIỂN Ở VIỆT NAM

TS. KTS. NGUYỄN QUỐC ĐẠT*
THS. KTS. NGUYỄN HOÀI NAM*

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Trong kỷ nguyên toàn cầu hóa, với nhu cầu khẳng định bản sắc và nâng cao vị thế, các thành phố (TP) và vùng lãnh thổ trên thế giới đều tham gia vào cuộc cạnh tranh gay gắt để thu hút cư dân, nhà đầu tư và khách du lịch. Một yếu tố quan trọng để tạo dựng lợi thế cạnh tranh chính là việc xây dựng bản sắc độc đáo và một hình ảnh đô thị hấp dẫn. Bên cạnh đó, cùng với sự gia tăng về dân số và mật độ xây dựng, nhu cầu về không gian công cộng chất lượng cao, mang tính thẩm mỹ và có khả năng kết nối cộng đồng ngày càng trở nên cấp thiết.

Trong bối cảnh đó, các công trình công cộng và điểm nhấn cảnh quan đóng vai trò then chốt, chúng mang đến những dấu ấn đặc trưng, khơi gợi niềm tự hào cho người dân địa phương và tạo ấn tượng sâu sắc cho khách du lịch [1]. Với những vai trò quan trọng này, đã từ lâu các hoạt động quy hoạch và thiết kế công trình nghệ thuật công cộng và điểm nhấn cảnh quan đã được nghiên cứu, thực hiện bài bản và sáng tạo trên khắp thế giới.

2. LÝ THUYẾT TIẾP CẬN

- Khái niệm nghệ thuật công cộng (public art) xuất hiện ở một số TP châu Âu và Bắc Mỹ vào những năm 1960. Nó được định nghĩa là: "Sự biểu đạt nghệ thuật của nghệ sĩ và cộng đồng, có thể được tìm thấy dưới nhiều hình thức, vật liệu và quy trình khác nhau, được lắp đặt vĩnh viễn hoặc tạm thời trong không gian công cộng" [2]. Đến những năm 1980, nghệ thuật công cộng trở thành một "nghề" phục vụ phát triển đô thị, pha trộn nhiều loại hình nghệ thuật và gắn gũi với tiện ích đô thị/chính sách phát triển hơn là nghệ thuật thuần túy [3]. Công trình nghệ thuật công cộng chính là tác phẩm của nghệ thuật công cộng. Gần đây, các công trình này ngày càng xuất hiện phổ biến trong các dự án phát triển và tái thiết đô thị mới cũng như các dự án tăng cường, phát huy giá trị cảnh quan nông thôn.

- Điểm nhấn cảnh quan (landmark landscape) có thể được hiểu là một yếu tố hoặc đặc điểm đáng chú ý trong một cảnh quan, có khả năng thu hút sự chú ý và tạo ra sự khác biệt hoặc độc đáo cho khu vực [4]. Chúng đóng vai trò là những yếu tố riêng biệt trong trung tâm TP, giúp các cá nhân, đặc biệt là khách du lịch (không phải người địa phương), phân biệt các vị trí địa lý thông qua các tham chiếu nhận thức trong không gian bên ngoài [5]. Các điểm nhấn này có thể là những yếu tố tự nhiên hoặc nhân tạo [6].

3. BÀI HỌC KINH NGHIỆM QUỐC TẾ TRONG QUY HOẠCH, THIẾT KẾ CÔNG TRÌNH NGHỆ THUẬT CÔNG CỘNG VÀ CÔNG TRÌNH ĐIỂM NHẤN CẢNH QUAN

Trong quá trình quy hoạch và thiết kế công trình nghệ thuật công cộng, việc xem xét, áp dụng các bài học kinh nghiệm quốc tế là vô cùng cần thiết nhằm nắm bắt cơ hội và tránh lãng phí nguồn lực. Thông qua các ví dụ đã được kiểm chứng về tính hiệu quả các khía cạnh sẽ được lần lượt xem xét, từ đó rút ra các bài học kinh nghiệm.

(1) Tính bản địa và văn hóa địa phương

Hình 1: Bức tượng "Nello và Patrasche" tại Antwerp, Bỉ
Nguồn: Nguyễn Quốc Đạt – 2019

NGHỆ THUẬT CÔNG CỘNG VÀ CÔNG TRÌNH ĐIỂM NHẤN CẢNH QUAN

Bức tượng: Nello và Patrasche – Antwerp, Bỉ: Công trình nghệ thuật công cộng này được xây dựng ở quảng trường trước Nhà thờ Đức Bà Antwerp. Lấy cảm hứng từ câu chuyện bi thảm của cậu bé mồ côi Nello và chú chó Patrasche trong tác phẩm “Chú chó vùng Flanders”, hai người bạn nhỏ đã chết cồng bên nhau trong đêm giáng sinh, vào năm 2016, chính quyền TP cho xây dựng tác phẩm điêu khắc bằng đá cẩm thạch trắng mô tả Nello và Patrasche đang ngủ. Hai người bạn nhỏ được phủ bằng một tấm chăn đá cuội liền mạch với quảng trường, mãi mãi bên nhau. Ngày nay, bức tượng là điểm nhấn cảnh quan quan trọng, thu hút rất đông khách du lịch, góp phần quảng bá văn hóa địa phương.

Bài học: Cần nghiên cứu sâu về văn hóa, lịch sử và phong tục tập quán của khu vực và áp dụng vào trong các thiết kế

(2) Tạo không gian tương tác – tăng tính trải nghiệm của người dùng

Tác phẩm “The Bean” hay “Cloud Gate”, Chicago, Hoa Kỳ: Với hình dáng và vật liệu thép không gỉ có vẻ hiện đại, “The Bean” đã nhanh chóng trở thành một biểu tượng của Chicago. Hình dáng cong và bề mặt phản chiếu của nó tương tác độc đáo với đường chân trời của TP và đám đông người dân, tạo ra một trải nghiệm mang tính cộng đồng và phản ánh đặc trưng đô thị. Chính hình dáng độc đáo và khả năng tương tác cao đã biến “The Bean” thành một điểm thu hút du lịch và một địa điểm chụp ảnh mang tính biểu tượng của Chicago.

Bài học: Thiết kế cần tạo ra sự tương tác tích cực với người dân và du khách, mang lại những trải nghiệm thú vị và đáng nhớ.

Hình 2: Tác phẩm “The Bean” (Cloud Gate) tại Công viên Thiên niên kỷ, Chicago, Hoa Kỳ
Nguồn: Richard Tao/Unsplash - 2020

(3) Tôn trọng môi trường và bền vững

Singing Ringing Tree - Lancashire, Anh Quốc: Là một tác phẩm điêu khắc bằng thép hình dạng giống một cái cây, cao khoảng 3m. Công trình sở hữu thiết kế phù hợp với điều kiện tự nhiên, khi gió thổi, âm thanh như tiếng hát sẽ được phát ra, tạo ra trải nghiệm âm thanh độc đáo. Bên cạnh đó, hình dáng như một cây khô cũng giúp tác phẩm hòa quyện với thiên nhiên hoang sơ.

Bài học: Thiết kế cần hòa hợp với điều kiện tự nhiên và tận dụng yếu tố môi trường sẵn có.

Hình 3: Công trình "Singing ringing tree" tại Lancashire, Anh
Nguồn: <https://fotospot.co.uk/uk-locations/lancashire/the-singing-ringing-tree/>

(4) Tăng cường tính đa dạng và sáng tạo trong thiết kế

Đài phun nước Quốc tế (International Fountain) - Seattle, Washington: Được xây dựng vào năm 1962 với một thiết kế đột phá để phản ánh các sự kiện khám phá vũ trụ. Trước đây, đài phun nước có các vòi phun ra và những tầng đá trắng lờm chờm bao quanh mái vòm kim loại bạc để tạo cảm giác về "phong cảnh mặt trăng". Tuy nhiên, chúng khiến đài phun nước trở nên nguy hiểm và khó tiếp cận, do đó đã được loại bỏ và điều chỉnh lại với bề mặt mái vòm bằng thép không gỉ để tạo điều kiện vui chơi và tương tác nhiều hơn. Tất cả nước sử dụng tại đây đều được tái chế và tái sử dụng.

Bài học: Sự sáng tạo không chỉ nằm ở ý tưởng độc đáo mà còn ở khả năng thích ứng và cải thiện theo thời gian.

(5) Kết nối với không gian công cộng và cảnh quan xung quanh

Tháp Eiffel - Paris, Pháp: Là điểm nhấn cảnh quan mang tính biểu tượng của Paris và nước Pháp. Chiều cao và thiết kế độc đáo của nó khiến nó nổi bật trên đường chân trời của TP, trở thành một điểm tham chiếu thị giác quan trọng từ nhiều góc độ khác nhau. Không chỉ là một phần quan trọng trong tổng thể cảnh quan sông Seine, vị trí của Tháp Eiffel tạo ra các trục kết nối thị giác và vật lý quan trọng với các địa điểm nổi tiếng khác của Paris. Đây là một ví dụ điển hình về cách một công trình kiến trúc có thể trở thành một điểm nhấn cảnh quan mạnh mẽ, kết nối con người với không gian công cộng.

Bài học: Công trình cần gắn kết hài hòa với các yếu tố kiến trúc và không gian công cộng lân cận.

Hình 5: Tháp Eiffel nằm nổi bật nhưng hài hoà với không gian đô thị xung quanh

Nguồn: Jeffrey Milstein/Monopoli.gr - 2020

Hình 4: International Fountain - Seattle, Washington.

Nguồn: Parentmap Editors - 2024

NGHỆ THUẬT CÔNG CỘNG **VÀ CÔNG TRÌNH ĐIỂM NHẤN CẢNH QUAN**

(6) Chú trọng yếu tố xã hội và cộng đồng

High Line - New York City, Hoa Kỳ: Dự án này đã biến một tuyến đường sắt trên cao bỏ hoang thành một công viên tuyến tính độc đáo. Thiết kế giữ lại cấu trúc đường sắt ban đầu, tái sử dụng vật liệu và trồng các loài thực vật bản địa, tạo ra một hành lang xanh cho động vật hoang dã đô thị và giảm thiểu tác động đến môi trường. High Line không chỉ là một không gian xanh mà còn trưng bày các tác phẩm nghệ thuật sắp đặt tạm thời, tạo ra sự tương tác giữa nghệ thuật, thiên nhiên, con người và kiến trúc đô thị.

Bài học: Thiết kế đáp ứng nhu cầu thực tế của cộng đồng sẽ tạo ra giá trị xã hội lâu dài.

Hình 6: Một phần của công viên High Line - nơi tăng cường sự tương tác xã hội

Nguồn: Iwan Baan/Archdaily, 2014

(7) Ứng dụng công nghệ và nghệ thuật đa phương tiện

Sphere - Las Vegas, Hoa Kỳ: Được đặt ngay trung tâm Las Vegas, Sphere không chỉ phục vụ các sự kiện trong nhà mà còn gây ấn tượng mạnh với công chúng bên ngoài. Sphere đã thay đổi hoàn toàn đường chân trời của Las Vegas nhờ cấu trúc hình cầu khổng lồ và màn hình LED bao phủ toàn bộ bề mặt bên ngoài. Nó được coi là một tác phẩm nghệ thuật đương đại khổng lồ. Với khả năng tạo ra những trải nghiệm thị giác ấn

tượng ở quy mô lớn và tác động mạnh mẽ đến cảnh quan đô thị, Sphere là sự kết hợp đột phá giữa kiến trúc độc đáo, công nghệ hiển thị tiên tiến và nghệ thuật số.

Bài học: Ứng dụng công nghệ và nghệ thuật đa phương tiện là hướng đi mới trong cách nghệ thuật và công nghệ tương tác với không gian công cộng

Hình 7: Hình ảnh ấn tượng của Sphere trong không gian đô thị của Las Vegas
Nguồn: <https://momentfactory.com/products/sphere>

4. THỰC TRẠNG VÀ XU HƯỚNG PHÁT TRIỂN Ở VIỆT NAM

Thực trạng

Tại Việt Nam, khi xã hội ngày càng phát triển và đời sống người dân ngày một nâng cao, nhu cầu về văn hoá nói chung và các công trình nghệ thuật công cộng – điểm nhấn cảnh quan nói riêng cũng ngày càng được chú trọng. Trước đây, những công trình này thường đóng vai trò tuyên truyền, cổ động, mang ý nghĩa chính trị, lịch sử và được đầu tư bởi nhà nước (thường dưới dạng tượng đài, phù điêu khổ lớn v.v.). Tuy nhiên, hiện nay, xu hướng toàn cầu hoá và hội nhập quốc tế đã kéo theo sự đa dạng hơn về hình thức, ngôn ngữ nghệ thuật, vật liệu, chức năng và đối tượng đầu tư.

Không còn bị bó hẹp trong các chủ đề về chính trị - lịch sử, nhiều tác phẩm đã phản ánh hơi thở đương đại, gắn với bản sắc địa phương, được xã hội hoá trong đầu tư và khuyến khích được sự tham gia của cộng đồng. Hình thức thể hiện cũng đa dạng hơn như điêu khắc, tượng đài, bích hoạ, nghệ thuật sắp đặt, nghệ thuật địa hình, nghệ thuật chiếu sáng.

Có thể kể đến một số công trình mang tính biểu tượng và đã trở thành điểm nhấn cảnh quan thu hút khách du lịch như: Cầu Vàng (Đà Nẵng), con đường gốm sứ ven sông Hồng (Hà Nội), tháp Trầm Hương (Nha Trang, Khánh Hoà) v.v. Bên cạnh đó, các dự án KĐTMT, khu du lịch nghỉ dưỡng, khu vui chơi giải trí hiện nay cũng rất chú trọng đến công tác xây dựng các công trình điểm nhấn cảnh quan. Ngoài giá trị thẩm mỹ, các công trình này đang dần nâng cao chất lượng không gian công cộng, tạo điểm nhấn cho đô thị, tôn vinh giá trị văn hoá, kích cầu du lịch và thúc đẩy các hoạt động cộng đồng.

Tuy nhiên, đi cùng với sự phát triển đó, Việt Nam đang phải đối mặt với một số thách thức như: (1) Thiếu quy hoạch tổng thể và đồng bộ giữa kiến trúc và mỹ thuật; (2) Chất lượng thẩm mỹ chưa đồng đều, một số công trình chưa đáp ứng đúng và đủ nhu cầu, thậm chí gây bức xúc trong cộng đồng; (3) Lúng túng trong cơ chế quản lý, duy tu bảo dưỡng; (4) Nguồn vốn hạn chế, chủ yếu là từ ngân sách nhà nước hoặc vốn xã hội hoá của các tập đoàn bất động sản, du lịch. Các quỹ, tổ chức phi lợi nhuận tài trợ cho nghệ thuật công cộng còn rất hạn chế.

Hình 8: Cầu Vàng –
Đà Nẵng
Nguồn: SG/
Vnexpress – 2023

NGHỆ THUẬT CÔNG CỘNG VÀ CÔNG TRÌNH ĐIỂM NHẤN CẢNH QUAN

Xu hướng phát triển

Các công trình nghệ thuật công cộng và điểm nhấn cảnh quan hiện nay ở Việt Nam có xu hướng đa dạng hoá chức năng và tích hợp đa ngành. Theo đó, không chỉ dừng lại ở chức năng thẩm mỹ, các công trình này còn hướng đến: phục vụ giải trí, giáo dục, kết nối cộng đồng, thúc đẩy du lịch, phát triển kinh tế v.v. Bên cạnh đó, các tác phẩm chú trọng hơn vào tính bền vững, tập trung khai thác các giá trị văn hoá, lịch sử, di sản, tạo dấu ấn riêng cho từng địa phương. Ngoài ra, xu hướng sử dụng vật liệu thân thiện với môi trường, khai thác tối đa tính hài hoà với các yếu tố tự nhiên xung quanh, sử dụng công nghệ cao cũng dần được chú trọng hơn. Mặt khác, sự tham gia của cộng đồng trong quá trình kiến tạo và bảo tồn các tác phẩm cũng được khuyến khích, giúp tạo ra sự gắn kết và nâng cao nhận thức của cộng đồng về nghệ thuật và chất lượng không gian sống.

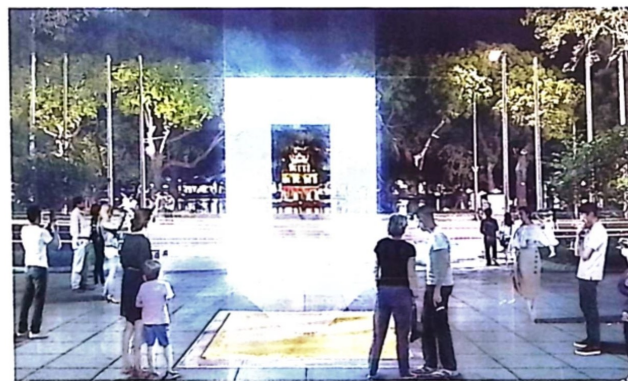
5. KẾT LUẬN

Các công trình nghệ thuật công cộng và điểm nhấn cảnh quan đóng vai trò rất lớn trong việc tăng cường bản sắc đô thị, thu hút sự quan tâm của cư dân, nhà đầu tư cũng như khách du lịch. Những bài học từ các công trình quốc tế đã cho thấy việc kết hợp hài hòa giữa các yếu tố như văn hóa, xã hội, nghệ thuật, công nghệ, môi trường và bền vững là chìa khóa để tạo nên những công trình có sức hút. Tại Việt Nam, mặc dù còn nhiều thách thức về quy hoạch, cơ chế quản lý, chất lượng thẩm mỹ, điều kiện tài chính..., nghệ thuật công cộng và thiết kế cảnh quan vẫn đang có những bước chuyển mình tích cực. Xu hướng chung là hướng tới sự đa dạng về công năng và cách thức, chuyên nghiệp, bền vững, đậm đà bản sắc, khuyến khích sự tham gia của cộng đồng. Để có thể thúc đẩy thành công những xu hướng này, nhiệm vụ quy hoạch và thiết kế cần được thực hiện một cách sáng tạo, linh hoạt, có tầm nhìn, và hướng tới mục tiêu cao nhất là phục vụ cộng đồng một cách hiệu quả và bền vững. □

* Viện Đào tạo và Hợp tác quốc tế - Trường ĐH Kiến trúc Hà Nội

Hình 9: Công trình nghệ thuật điểm nhấn của dự án Vinhomes Ocean Park 2
Nguồn: <https://lienkevinhomoceanpark.com.vn>

Hình 10: Dự án công trình điểm nhấn Cột mốc Km0 tại vườn hoa Lý Thái Tổ - Hà Nội
Nguồn: Tạp chí Kiến trúc - 2020

Tài liệu tham khảo

- [1] A. Patel, «Role of Public Art in Community Development,» *American Journal of Arts Social and Humanity Studies* - Vol 4, issue 2, pp. 47-57, 2024.
- [2] T. C. Chang, «Art and soul: Powerful and powerless art in Singapore,» *Environmental and Planning A* - Vol 40, Issue 8, pp. 1921 - 1943, 2008.
- [3] Y. Motoyama et K. Hanyu, «Does public art enrich landscapes? The effect of public art on visual properties and affective appraisals of landscapes,» *Journal of Environmental Psychology* - Vol 40, pp. 14-25, 2014.
- [4] H. Lamit, «Redefining Landmarks,» *CORE* - <https://core.ac.uk/download/pdf/11779915.pdf>, 2004.
- [5] K. Lynch, *The image of the city*, The MIT Press, 1960.
- [6] F. Zhang, X. Sun, C. Liu et B. Qiu, «Effects of Urban Landmark Landscapes on Residents' Place Identity: The Moderating Role of Residence Duration,» *Sustainability* - Vol 16, issue 2, 2024.